

Oponentský posudek diplomové práce Jany Olivové
*Jazykový management učitelů českého jazyka na středních školách
a jejich podíl na utváření podoby spisovné češtiny*

Diplomová práce Jany Olivové je založena na přístupu k jazykové regulaci, který v českém prostředí není zatím příliš zakořeněn. Vychází totiž z německé teorie jazykových norem, konkrétně z teorií Klause Gloye a Ulricha Ammona. Po Ammonově vzoru rozlišuje čtyři skupiny aktérů konstituujících spisovnou normu: kodifikátory, jazykové experty, tvůrce modelových (vzorových, normotvorných) textů a normové autority; a zaměřuje se na roli posledně jmenované skupiny, reprezentované středoškolskými češtináři. Za jazykové experty považuje pracovníky jazykové poradny ÚJČ AV ČR, avšak jako s výstupem expertů zachází i s jejich Internetovou jazykovou příručkou, která je veřejností chápána spíše jako text kodifikační povahy. Druhým teoretickým základem posuzované práce je teorie jazykového managementu J. V. Neustupného a B. Jernudda.

Stěžejní částí promyšleně vybudované práce je třímetodový materiálový výzkum jazykověmanagementových aktivit češtinářů. Jde o sondu, jejíž předmět je jen zčásti autentický: osm gymnaziálních pedagogů dostalo k opravení testy vytvořené diplomantkou a vyplněné žáky středního odborného učiliště a rovněž krátké slohové práce těchto žáků na téma zadané diplomantkou. Testy byly vytvořeny tak, aby obsahovaly jevy z různých jazykových rovin a aby v některých případech existovalo víc správných odpovědí; některé úlohy byly otevřené, jiné zavřené. Rozumím rozhodnutí diplomantky vytvořit si vhodné testy, ale (a v dalších částech výzkumu se to ukázalo explicitně) vypovídací hodnota výzkumu byla oslabena tím, že šlo o uměle navozenou situaci a o testy jiného typu, než jaký zkoumaní učitelé běžně využívají. Druhou částí výzkumu bylo následné interview, v němž diplomantka s učiteli rozebírala jejich způsoby opravování dotyčných testů, a třetí část představoval dotazník pro učitele, jehož otázky se zaměřovaly na způsoby a okolnosti opravování studentských jazykových výstupů vůbec a na vztah učitelů k ostatním skupinám aktérů spisovné normy.

Jako příloha jsou k práci připojena všechna čtyři realizovaná následná interview, a to v pečlivě provedené transkripci. Není to pěkné čtení: jedna z češtinářek mj. neumí rozeznat, zda jsou alternativy kladeny proti sobě, nebo jen vyjmenovávány, a vůbec nechápe rozdíl mezi volným a těsným přívlastkem. Škoda že autorka v práci nerozlišuje jasně jednotlivé vyučující, např. čísla, a neusouvztahuje jejich výstupy v následných interview s jejich odpověďmi v dotaznících; anonymita by porušena nebyla a např. o okolnostech rozporů mezi jejich noremním povědomím a kodexy by to přineslo cenné údaje.

Jakkoli je mi jasné, že autorka práce musela před započatím výzkumu zaujmout jasné stanovisko k problému normy a průběhu jazykověmanagementových aktivit v jazykové výuce, výsledek ve mně vyvolává řadu pochybností. Předně není jasné, co vlastně celý proces jazykového managementu spouští: Na s. 20 se píše, že je to odchylka od komunikačních očekávání příjemců (tam je ovšem chybně uvedeno „mluvčích“); v komunikačně umělém prostředí školní jazykové výuky, ba dokonce školního jazykového testování však podle mě nelze o komunikačních očekáváních uvažovat. Na s. 22 je uvedeno, že spouštěčem je odchylka od normy, a za normu je v posuzované práci – s vědomým zjednodušením – považován obsah kodifikace; jenže zaprvé v českém prostředí je s výjimkou pravopisu mnohdy nejasné, co přesně je obsahem kodifikace, zadruhé práce ukazuje, že noremní povědomí učitelů se místy s obsahem kodifikace rozchází, a zatřetí slohové normy kodifikovány nejsou. Jedině když nahradíme v teorii JM normu, resp. individuální noremní povědomí kodifikací, může se nám jevit, že negativní hodnocení kodifikovaného jevu se klasické podobě JM vymyká (s. 47). Zatímco obecně se zdá, že autorka považuje stav, v němž učitelé zprostředkovávají studentům normu kodifikovanou, za žádoucí (např. na s. 57 píše, že některé pravopisné jevy jim „dělalý problém“), v závěru (s. 71) pouhé zprostředkovávání obsahu kodexů kritizuje (a píše přitom nevhodně o „různých normách spisovného jazyka“).

Na nejobecnější rovině se myslím v práci ukazuje, že podoba jazykového managementu při opravování testů (jde-li o JM vůbec mluvit, aniž bychom se odchýlili od základů Neustupného teorie) je mimořádně specifická: jde o komunikační událost, jejímž je jazykový management přímo smyslem a cílem, a učitelé při ní – spíš než že by identifikovali a hodnotili reálné jazykové problémy – potenciální jazykové problémy svých studentů vytipovávají. Na rovině jednotlivých fází JM se rozdíly projevují např. tím, že zatímco obecně v JM hodnocení „může být i verbalizováno“ (s. 20), při opravování testů se verbalizace hodnocení, ba i jeho sdělení studentům automaticky předpokládá; nebo tím, že běžný a chvályhodný zvyk některých učitelů uvádět při opravování i dublety správných tvarů vytvořených studentem nelze teorií JM pokrýt (s. 44). Pro mě je to důkazem omezené schopnosti teorie JM vypovídat věrně o jazykově výchovné činnosti učitelů mateřského jazyka, kteří se přece snaží zajišťovat osvojení norem studenty i jinými způsoby než jen implementací plánu úpravy studenty produkovaných odchylek od kodifikace.

Z hlediska použité teorie ani cíle práce to není důležité, ale když už diplomantka zařadila do své práce analýzu toho, jak se k vybraným testovaným pravopisným a morfologickým jevům staví jednotlivé skupiny aktérů spisovné normy, nelze se nezmínit o tom, že se v kodifikaci spisovné češtiny příliš nevyzná. Vedle PČP je současný pravopis cizích slov kodifikován v NASCS, nikoli v SSJČ, vydaném před poslední změnou zásad pravopisu přejatých slov; i SSČ, tak jako PČP, obsahuje jakožto nedílnou součást tzv. dodatek či pravopisnou poznámku, která mj. zrovnoprávňuje psaní *citrónový* s podobou *citronový*, obsaženou v heslové části. Pokud PMČ uvádí, jak je citováno na s. 58, že „u slohotvorných typů se sufixy *-dlo* (...) bývá obvyklá (...) jen jedna koncovka (...) *-e*“, a pokud i MSC tvrdí, že se koncovka *-u* nevyskytuje u slova *divadlo* nikdy nebo skoro nikdy (tamtéž), nelze tvrdit (s. 60), že učitelé opravující tvar *divadlu* na *divadle* jednájí v rozporu s kodifikátory.

Místy se v posuzované diplomové práci objevují notně hyperbolizované myšlenkové konstrukce: na s. 36 se píše, že neopravení odchýlného jevu učitelem má za následek, že student má velkou šanci o správnosti onoho jevu přesvědčit komunikačního partnera; na s. 66 je z jediné odpovědi týkající se hypotetické situace učiněno nepodmíněně „většinou“ a jsou z ní vyvozovány závěry o hierarchii aktérů spisovné normy. Tvrzení, že stejný názor jako B. Havránek sdíleli i pozdější čeští lingvisté, je doloženo dvěma jmény: Havránek (bez komentáře) a Nebeská (u ní nejde o její názor, nýbrž o analýzu a interpretaci výroků jiných lingvistů, např. Havránka). Není mi jasné, v jakém smyslu by podle autorky měly být přehodnoceny obsahy pojmů norma, kodifikace a úzus (tento požadavek je obsažen v závěrech, s. 71).

Formální stránka diplomové práce Jany Olivové není zcela uspokojivá. Práce obsahuje řadu překlepů, chyby v kladení mezer, rozmanité typy chyb v interpunkci, z nichž některé jsou četné, i několik chyb gramatických, např. matoucí nežití zvrátneho posesíva (s. 17). Autorka dělá i některé chyby, jejichž znalost ověřovaly její testy (*na níž* m. *na niž*, s. 36; nerozlišování volného a těsného přívlastku); obr. 8 obsahuje ne deklarované tři, nýbrž čtyři neopravené odchylky od kodifikace. Úroveň anglického abstraktu je nevalná (škoda že institucionální pravidla neumožnila autorce nahradit jej německým), v seznamu zkratk je zkratka JM vyložena dvakrát, v seznamu literatury se podivně a nejednotně zachází s uváděním editorů kolektivních děl.

Diplomová práce Jany Olivové splňuje obvyklé požadavky a může být podkladem k obhajobě. Navrhuji hodnotit ji známkou velmi dobře.